

Open brief aan gespreksleider Johan Remkes

Betreft: stikstofbeleid, maatschappelijke tweedeling, boeren, natuur en cultuurlandschap

Aan: Johan Remkes

Van: Evert Mouw

Elspeet, 30 juli 2022

Geachte heer Remkes,

Op 26 juli jl. stuurde u een [uitnodiging](#) aan de agrarische sector om te komen tot een gesprek met het Kabinet, met u als onafhankelijke gespreksleider. In de sector is grote onrust ontstaan m.b.t. de stikstofplannen ten bate van de natuur.

Wonend op de Noord-Veluwe geniet ik graag van mijn regelmatige wandelingen over de mooie heidevelden. Ik hoop dan ook dat die behouden blijven, samen met de boeren die al zo lang en zo innig met dit gebied verbonden zijn. Door zowel de FDF als Agractie ben ik wel eens gevraagd als spreker bij een demonstratie; met beide organisaties heb ik dan ook goede banden. Ook met enkele andere personen uit de agrarische sector heb ik contact gehad, waaronder Jan Cees Vogelaar en Jeroen van Maanen. Mijn eigen zorgen en bedenkingen overlappen deels met de hunne. Deze brief schrijf ik echter op strikt persoonlijke titel.

In deze uitvoerige brief zal ik ingaan op een aantal aspecten van de problematiek. Terwille van het overzicht zal ik met kopjes werken. Mogelijk kunt u daarmee uw (tussentijdse) beeldvorming en rapportage aanscherpen. Om de toch al lange brief niet onnodig te rekken zal ik hier en daar ook refereren naar andere teksten. Voordat ik op de stikstofproblematiek, op de noden van boeren en op het natuurbeheer inga, en ook op de maatschappelijke context van de miscommunicaties, is het nodig de rol van u en het Kabinet in overweging te nemen.

Over uw onafhankelijkheid

Het Kabinet zag zich, in de spiegel kijkend wellicht, niet meer als onpartijdige actor in de formulering van het omstreden beleid. Dat een onafhankelijke mediator wenselijk is onderschrijf ik. Uw papieren zijn daarbij overtuigend; u heeft goede dossierkennis en een lange staat van dienst. Echter, u heeft nauwelijks een mandaat meegekregen. Over doelen, definities en tijdspaden viel initieel niet te praten. Nu de premier in een telefoongesprek met LTO heeft laten weten dat er ook voor het Kabinet “geen taboes” meer zijn, lijkt een eerste opening te ontstaan. Het moet nog maar blijken of dat ook echt zo is, maar verkennende gesprekken kunnen nu opgestart worden.

Uw eerdere rol als burgemeester van Den Haag, waarbij u streng optrad tegen boerenprotesten, en zeker ook uw eerdere betrokkenheid bij de formulering van voor boeren nadelig stikstofbeleid, geven niet de indruk dat u zo onafhankelijk bent als u doet voorkomen. Ook bent u betrokken geweest bij de formatie van dit Kabinet. E.e.a. viel ook Aik Kramer op, voorzitter van Vereniging Mediators bij de Overheid, die hierover een kritische analyse gaf op de radio.¹

Binnen het Kabinet is met name D66 problematisch als gesprekspartner. Dit is de partij die graag boeren halveert, interne wetenschappelijke rapportages wegmoffelt² en het ook presteerde om uw persoon te framen tijdens de formatiebesprekingen. Deze partij lijkt het Kabinet op dit thema te gijzelen en lijkt ook geenszins van plan daarmee te stoppen. Dat reduceert uw rol tot iemand die de show overeind mag houden. De achterbannen van

---

¹Aik Kramer over mediatie tussen boeren en overheid. **Aik Kramer**, 4 juli 2022, op het NOS Radio 1 Journaal. Te beluisteren via de [NPO](#).

²D66-wetenschappers botsen met D66-stikstofspecialist Tjeerd de Groot. **Tien Vragen aan prof Han Lindeboom**. **Arnoud Jaspers**, 20 juli 2022, in [Wynia's Week](#).

VVD en CDA zijn inmiddels nog net niet in opstand gekomen en de CU bengelt er maar wat bij. Met andere woorden, de verhoudingen binnen de coalitiepartijen zijn niet vanzelfsprekend en het is niet duidelijk hoe de invulling van uw rol daardoor beïnvloed wordt.

Op 22 juli jl. werd uw domeinnaam voor email geregistreerd. Ook wilt u al in augustus de meeste gesprekken afgerond hebben; in de vakantieperiode nog wel. Dat wijst op *haast*. Ongetwijfeld heeft het Kabinet u gevraagd met spoed te handelen. Boerenorganisaties proberen al jaren inhoudelijk te spreken met het Kabinet. Het is niet mijn verwachting dat deze organisaties nu ineens veel haast voelen om zich af te laten wimpelen met vage toezeggingen en halve veranderingen. Er zullen grote, fundamentele, alomvattende wijzigingen moeten komen in de wetgeving, in het Kabinetsbeleid, en eigenlijk ook in het Kabinet zelf.

Opties voor actie:

- Ga zelf op zoek naar een eventuele werkelijk onafhankelijke mediator.
- Wees transparant over de beperkingen die het Kabinet aan u opgelegd heeft.
- Houd bij het opstellen van het tijdspad rekening met het feit dat onder deze premier het overlag al 2,5 jaar stukt.

Over dit Kabinet

Waar uw persoon wat betreft dossierkennis, ervaring en zakelijkheid nog op waardering kan rekenen, geldt dat niet voor dit Kabinet. Om eerlijk te zijn is het enkele feit dat het Kabinet u verzocht heeft deze rol op u te nemen al iets dat tegen u werkt. Het ware beter geweest als de Kamer of eventueel de Koning u dit verzocht had. Inmiddels leeft er zoveel afkeer, wantrouwen en minachting voor dit Kabinet dat dit belemmerend werkt voor welk gesprek dan ook. De boerenvoorlieden zijn beheerst genoeg om dat tijdens een overleg niet teveel te laten tonen, maar op de achtergrond speelt het wel mee en wellicht is het goed voor u als gespreksleider om dat steeds in het achterhoofd te houden.

De dossierkennis en opleiding van de stikstofminister zijn een aanfluiting; het is beledigend richting een hardwerkende sector waar inzet en kunde vooraan staan. Is een serieuze behandeling van het stikstofdossier werkelijk een prioriteit voor dit Kabinet? Waarom dan zo iemand op zo'n post zetten?

Toegegeven, het lijkt geen doelbewuste actie. Een minister van Defensie die het verschil tussen rangen nog niet kent, een minister van Financiën zonder relevante ervaring die feitelijk meer met Buitenlandse Zaken bezig is; eerder een "crisis" bestrijden met een VWS minister die dacht dat prikken bij allergie wel onder narcose kon... De lijst is eenvoudig aan te vullen. Kortom, een incompetent minister aanstellen is niet specifiek om boeren te pesten, het is eerder een vaste gewoonte geworden. Een paar stevige communicatie- en mediatrainingen zorgen wel voor stabiliteit in de peilingen. Denkt het Kabinet daarmee de agrarische sector te overtuigen? Gelikte soundbites in de media doen het zelfs bij veel burgers niet meer goed, gezien de peilingen.

Dit Kabinet gooit eerst met beleidsbommen. De stikstofbrief resulteerde in een mega-protest bij Stroe met tussen de 20.000 en 25.000 trekkers. Chaos brak uit in den lande. Zelf heb ik nog zeven bunder land en ik begreep dat de waarde ervan minstens tien procent daalde dankzij de kleurplaat van de in *facility management* gespecialiseerde minister. Hoogleraar staatsrecht Paul Bovend'Eert constateerde dat er eerst een wet moet komen voordat er tot beleidsuitvoering overgegaan wordt, en dat de minister mogelijk een ambtsmisdrijf pleegt.³

Het laat mij persoonlijk niet onberoerd. Ik ben twaalf jaar lid geweest van de VVD, na eerder lidmaatschap van de JOVD. Ik heb op de Haagse Campus, waar ik politicologie studeerde, nog aanvullend college gehad van Bolkestein, die destijds voor rechtsencyclopedie een collegereeks verzorgde. Toen ik mondeling tentamen deed op zijn werkkamer in Amsterdam was ik onder de indruk van zijn grote persoonlijke bibliotheek. Wat een contrast met de huidige generatie VVD-ers. In de Kamerfractie zitten geen ondernemers meer, maar ambtenaren. Ik ging me

---

³Stikstofplannen Rutte-IV: geen respect voor de rechtsstaat. Paul Bovend'Eert, 11 juli 2022, in het NRC.

meer en meer storen aan het teletubbie-liberalisme. Het *Global Compact* was voor mij de druppel; daar stonden bepalingen in die zich niet verhielden met de vrijheid van pers.⁴

Onze premier Mark Rutte in het bijzonder lijkt graag weilanden leeg te trekken voor woningen.⁵ Tijdens een overleg op 1 april 2020 (*I kid you not*) tussen het Landbouwcollectief en de landbouwminister van destijds, Carola Schouten, liet hij verstek gaan. Hij bezocht toch liever een gymles op een school in Oegstgeest, waar hij een dansje ging doen.⁶ Recent dook hij op bij een soort showboerderij in Leusden.

Iets actiever zijn Kabinetsleden op Twitter:

De protestacties van een kleine groep boeren op snelwegen van gisteren en vanochtend zijn onacceptabel. – **Mark Rutte**, 28 juli 2022, op [Twitter](#)

Die knuppel vond in 2020, toen het al gespannen was, dansjes belangrijker dan overleg, en werkte de samenwerking binnen het Landbouwcollectief tegen. Die onacceptabele protestacties, daar is hij zelf hoofdverantwoordelijke voor.

Overigens, die “kleine” groep krijgt de steun van een enorm grote groep boeren en burgers, als ik de appgroepen zo een beetje volg. Dat letterlijk klein maken van je politieke opponenten maakt dat je het zelfgeschapen probleem klein maakt in plaats van het serieus te nemen. Ga maar dansen, Rutte, ga het maar klein noemen, verzijn maar een nieuwe soundbite en oefen met een serieus gezicht. Maar stap liever op.

With friends like these... Ik hoop dat Nederland nuchter genoeg is om zich niet te laten meeslepen in het Trumpiaanse universum van alternatieve feiten. – **Robbert Dijkgraaf** (min. OCW.), 24 juli 2022, op [Twitter](#)

Proberen boeren te framen door ze te koppelen aan Trump, die, zo denkt Dijkgraaf in zijn bubbel, door iedereen gehaat wordt. En zo niet, dan toch, want het Kabinet is er niet voor heel Nederland, begrijp ik uit de houding van deze minister. *En passant* beledigt hij ook de voormalige president van de Verenigde Staten, een belangrijke bondgenoot. De kans is niet uitgesloten dat Trump opnieuw tot president zal worden gekozen. Spreekt het Kabinet met één mond? Is het beledigen van buitenlandse (voormalige en mogelijk toekomstige) staatshoofden van bondgenoten nu Kabinetsbeleid?

Zo'n luie en valse *murder by association*⁷ kan ik ook doen. De jurist Valentijn Wösten nam het op voor Christianne van der Wal in een recent artikel op zijn weblog.⁸ Dhr. Wösten was samen met Volkert van der Graaf actief voor de Vereniging Milieu-Offensief. *With friends like these...*

Nog eentje dan. De familie Van der Wal is betrokken bij Picnic, waar ook Bill Gates in geïnvesteerd heeft. Dhr. Gates is niet alleen de grootste bezitter van landbouwgronden in de VS, maar investeert ook in kunstvlees of kweekvlees. Op social media gingen hierover de nodige geruchten rond. Wil fam. Van der Wal de veeboeren weg hebben om zo vrij baan te maken voor kweekvlees? Mogelijk, maar omdat solide bewijs ontbreekt is dit niet zo nuttig in een analyse en blijft het toch vooral een verdachtmaking.⁹

Ik vind het maken van dergelijke associaties weinig chique. Maar ik moet realistisch zijn; ze maken onderdeel uit van het maatschappelijke debat. Daarbij geeft de D66-minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, dr. Robbert Dijkgraaf, het “goede” voorbeeld. Het is spijtig dat juist het Kabinet een dergelijke maatschappelijke debatstijl bezigt, omdat het Kabinet er voor heel Nederland zou moeten zijn, en het Kabinet ook grote invloed heeft

⁴ VVD opgezegd vanwege hun aanval op de persvrijheid. **Evert Mouw**, 5 december 2018, op zijn [weblog](#).

⁵ Mark Rutte: “Als je een paar weilanden leegtrekt en je zet daar huizen neer, is veel gemakkelijker dan in een stad bouwen.” Video: <https://www.youtube.com/watch?v=y0EXMr2VOWM>

⁶ Premier Mark Rutte heeft vanochtend meegedaan aan de gymnastiekles op een basisschool in Oegstgeest. RTL Nieuws, 1 april 2020. Voor het dansje, zie de video: <https://twitter.com/RTLNieuws/status/1245258573027905539> of <https://www.facebook.com/watch/?v=898932187207542>

⁷ Murder by Association Charges in Texas. **Brett Pritchard**, 1 augustus 2021, op zijn [weblog](#)

⁸ Wie is Cees Veerman? **Valentijn Wösten**, 29 juli 2022, op zijn [weblog](#)

⁹ De link tussen MinStik van der Wal, de fik bij Picnic en het groene geld van Bill Gates. **Van Rossem**, 13 juli 2022, op [GeenStijl](#)

op de manier van gespreksvoering in onze hele samenleving. U als door het Kabinet aangewezen gespreksleider zult daar ongetwijfeld aandacht voor hebben.

De acties van gister en vandaag op en rond snelwegen waarbij anderen in gevaar worden gebracht zijn onacceptabel. Het is duidelijk dat er grote zorgen leven als gevolg van de noodzakelijke aanpak om de natuur te herstellen, en daarover wil ik graag in gesprek. Maar ik roep iedereen met klem op om de rust te bewaren. Er is ruim de tijd om het gesprek met elkaar te voeren. – **Christianne van der Wal-Zeggelink**, 28 juli 2022, op [Twitter](#)

Ze heeft zelf die chaos veroorzaakt met lege kreten over zogenaamd noodzakelijk natuurherstel en ze stopt er ook niet mee. Die ruime tijd voor een gesprek zal dus wel nodig zijn ja... Wat zich overigens niet verhoudt met de haast waarmee u gevraagd wordt tot resultaten te komen.

Niet iedereen zit te wachten op resultaten. Een hoofdrolspeler binnen coalitiegenoot D66 probeert actief het overleg met de agrarische sector te saboteren. De FDF is een van de belangrijkste actoren bij het boerenprotest, en organiseerde samen met Agractie nog het protest bij Stroe, waar tienduizenden boeren op af kwamen. Juist die belangenorganisatie wil dhr. Paternotte uitsluiten:

De dreigboeren van FDF willen misschien toch met Remkes om tafel. Vraag is: moeten we dat willen? Premier was helder op 30 juni: “Gaan niet met relschoppers om tafel.” [...] – **Jan Paternotte**, 29 juli 2022, op [Twitter](#)

De agrarische sector zal zich niet geroepen voelen om dit Kabinet te redden. Dit Kabinet piept en kreunt aan alle kanten. Ik noemde eerder al de problemen van VVD en CDA met hun achterban. Begrijpelijk verlangen de coalitiepartijen niet naar nieuwe verkiezingen nu de peilingen zo ongunstig zijn. Maar op deze weg doorgaan, met hoge gasprijzen, hoge voedselprijzen en andere malaise in het vooruitzicht, kan nog onvoordeliger uitpakken. Bovendien lijkt coalitiepartner D66 niet bereid tot constructief gedrag; de wens tot halveren van de sector zit er nog in. De beste manier om weer tot constructief overleg tussen regering en sector te komen is het organiseren van nieuwe verkiezingen. En wel zo snel mogelijk.

Ik zou dus bijna zeggen, “weg met dit Kabinet”, maar dat is overbodig; ze zijn al weg, namelijk op vakantie,¹⁰ terwijl het in den lande steeds verder uit de hand loopt. Die [vliegtuigen](#) stoten ook behoorlijk wat stikstof uit, maar ach. *Do as I say, not as I do.*

Opties voor actie:

- Vraag de premier om Dijkgraaf een Twitterverbod op te leggen.
- Initieer bij het Kabinet een vervanging voor Van der Wal.
- Ga het gesprek aan met Kabinetsleden over hun *guilty by association* tactieken.
- Adviseer het Kabinet om het ontslag aan te bieden bij de Koning.

Over natuur, cultuurlandschap en ecologen

Het dorp waar ik woon kende ooit tussen de twintig en dertig schaapskuddes. Zelf kom ik uit zo ongeveer de oudste familie; een aantal van mijn voorvaders waren voorzitter (bosrichter) van de vrije boeren die het landschap beheerden. Mijn vader was schaapherder, mijn moeder herderin.¹¹ Als ik over de heide loop, zie ik de schapen en honden nog voor me. Mijn vader had de schapen in particulier eigendom; hij beseftte goed dat als het economisch nut zou verdwijnen, dat dan zijn beroep en alles wat daarbij hoorde (inclusief de heide die boerengrond is) onder druk zou komen te staan. Ik zie graag goed beheer van de heide, en geen wegvluchten in stikstofonzin. Heide is geen natuur. Heide is cultuurlandschap. Geef de natuur een beetje ruimte en die heide maakt plaats voor bos. Zo'n heidepark in stand houden vraagt net als het in stand houden van een paleistuin intensief en goed beheer en een hoop geld. Het kan ook een keuze zijn dat niet te doen, maar dan verandert de heide weer

¹⁰ *Het land brandt, maar alle belangrijke kabinetsleden zijn op vakantie.* 28 juli 2022 op [Hart van Nederland](#).

¹¹ *Schapen in Elspeet en veranderende tijden.* **Evert Mouw**, 11 maart 2019, op [Elspeet.info](#).

in natuur, d.w.z. bos. Eind 2019 schreef ik daarover een artikel *Van heide en boeren naar stikstof en wensnatuur* dat veel gelezen werd,¹² en relevant is voor dit thema.

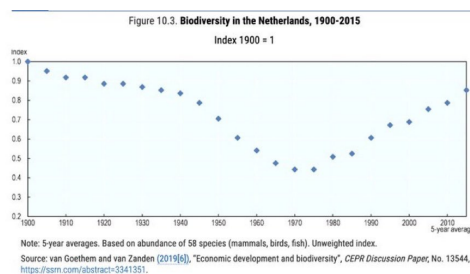
Van wensnatuur gaan we naar Natura 2000. Het cultuurlandschap is juridisch omgetoverd tot natuur; een papieren werkelijkheid waarin we gevangen gehouden worden. Dit is dan ooit bepaald door wat ambtenaren en weggestopt in EU-wetgeving. Vraag is of dit democratisch is. Paul Bordewijk (voormalig wethouder van Leiden voor de PvdA) schreef erover:

De voorgestelde maatregelen zijn niet gebaseerd op een politieke afweging door kabinet en Tweede Kamer, maar op een interpretatie door de rechter van keuzes die politici twintig jaar geleden gemaakt hebben. Omdat het hier om een Europees wetgevingsproject gaat, mogen regering en Kamer niet terugkomen op de keuzes van destijds. Je kunt je afvragen of dat wel democratisch is. [...] Het betekent dat de politici die rond 2000 aan de macht waren, de vrijheid voor hun opvolgers aanzienlijk hebben ingeperkt. Daarmee wordt de mogelijkheid tot zelfcorrectie die eigen is aan de democratie teniet gedaan.¹³

De vraag is of het hele stelsel van juridisch vormgegeven instandhoudingsdoelen rondom Natura 2000 nog wel iets te maken heeft met serieuze natuur. Rob Bijlsma schreef in zijn boek “Kerken van goud, dominees van hout” (2021) vernietigend over de gifvelden van boeren, maar ook even vernietigend over Natura 2000 en “natuurboeren” die met hun eeuwige “natuurherstel” subsidies binnenharken en de natuur slopen. Hele bossen zijn al verwoest, vogels en insecten bijna verdwenen, dankzij dit soort “natuurherstel”.

De naam Rob Bijlsma kwam bij mij al eerder langs. Mijn moeder had ooit enig mailcontact met hem, omdat ze interesse had voor roofvogels. Mijn vriend Louis Fraanje, natuurgids en bekend van de Gazenbeekstichting, kent hem beter. (Dhr. Fraanje kan u veel vertellen over de natuur, de historie en het cultuurlandschap van de Veluwe.) Bijlsma wordt uitvoerig gerefereerd in het rapport over stikstofbeleid dat door een werkgroep van D66 werd geschreven, met als mede-auteur Han Lindeboom, een veldbioloog gepromoveerd op een stikstofthema. Dit door experts opgestelde rapport zou om politieke redenen niet onder D66-vlag verschijnen, want het was niet bruikbaar om boeren mee van hun grond te krijgen.¹⁴ Er blijft geen andere conclusie over dan de constatering dat de top van D66 niet bereid is constructief en objectief bij te dragen aan de oplossing van de stikstofproblematiek; daarmee trekt het de coalitiegenoten mee de diepte in.

De biodiversiteit zou omlaag kelderen. Weer zo'n modieus woord: biodiversiteit. Bijlsma maak je er niet blij mee. Het is maar net welke soorten uitverkoren worden om als graadmeter te dienen. Nieuwe of onbekende soorten mogen niet meedoen. Uit miljoenen soorten organismen kiezen we naar eigen menuvoorkeur er enkele tientallen, en zowaar; we hebben een momentopname en elke afwijking ervan is bijna per definitie een teloorgang. Het schijnt overigens nogal mee te vallen met die teloorgang van biodiversiteit. Predatoren aan de top van de voedselpiramide komen terug, zoals de wolf.

Afbeelding 1: Biodiversiteit: net wat je zien wilt.

¹²<https://www.furorteutonicus.eu/2019/12/04/van-heide-en-boeren-naar-stikstof-en-wensnatuur/>

¹³Natura 2000 is ondemocratisch. Paul Bordewijk, 11 juli 2022, op zijn [weblog](#).

¹⁴D66-wetenschappers botsen met D66-stikstofspecialist Tjeerd de Groot. Tien Vragen aan prof Han Lindeboom. Arnaud Jaspers, 20 juli 2022, in Wynia's Week.

De Habitatrichtlijn rept over *natuurlijke* habitats en *wilde* flora en fauna. Cultuurlandschap en wensnatuur zijn kennelijk *natuurlijk* en *wild* in de ogen van Nederlandse ambtenaren en ecologen. Deze maakbaarheidsgoden wisten ook al zo'n "succes" te maken van de Oostvaardersplassen. Vereniging het Edelhert zeurde af en toe wat,¹⁵ en kreeg achteraf ook gelijk, maar dat valt op te lossen met oordopjes.

Hoeveel vertrouwen denk u dat de agrarische sector heeft in mainstream ecologen en in de expertise van het ministerie? Onder boeren wordt vaak gezegd dat natuurterreinen die door boeren beheerd worden het aanzienlijk beter doen dan natuurterreinen die door ideologen en pennenlikkers beheerd worden.

LNV betaalde twee ton voor het rapport "Ontspannen Nederland" van de "onafhankelijke" experts Erisman en Strootman. "De ambtenaren oefenden voor de presentatie invloed uit op richting en kleur van het rapport."¹⁶ Berno Strootman is ook Rijksadviseur. Daarnaast is hij ook communist:

Dit land is van ons allemaal, het behoort tot ons maatschappelijk kapitaal, net als schone lucht, een vitale bodem en biodiversiteit. Alle Nederlanders samen stellen het ter beschikking aan de boeren, en daar moeten we veel meer eisen aan stellen.¹⁷

Kennelijk is land geen privé-eigendom. Kennelijk is er niet voor betaald. Kennelijk hoeft er geen private belasting over betaald te worden. Wellicht is ook de grond onder uw koophuis "van ons allemaal" en "ter beschikking" gesteld. Dit soort communistische gedachten krijgen steun van Kabinetten Rutte; twee ton om precies te zijn, overgemaakt aan het bureau van Strootman. Rijksadviseur of Rijkscommissaris, wat zou het. Stalin zou trots zijn. Afijn, dit soort interviews geven een doorkijkje in de mindset van hoge bestuurlijke kringen en verklaren ook de valse voorwendselen als stikstof waarmee kameraad-bestuurders proberen grond te onteigenen van boeren. Niet alleen grondbezit staat onder druk; ook belastinggeld van burgers wordt moeiteloos weggesluisd naar internationale organisaties en modieuze eliteprojectjes van bevriende cirkels. De correcte term hiervoor is *macro-parasitisme*.¹⁸ Het is iets waar klassiek liberalen altijd beducht voor waren, en waar de moderne liberalen van VVD en D66 juist kansen voor zichzelf zien.

Opties voor actie:

- Schrap alle Natura 2000 gebieden. Ga terug naar de basis.
- Stop met het gebruik van Kritische DepositieWaarden (KDW's), of verhoog de norm met minstens een factor 200.
- Wijzig het toetsingskader van een modelmatige benadering naar een veldbiologische.
- Stop met subsidies voor "onafhankelijk" onderzoek.
- Verwerp het communisme.
- Zet de samenwerking stop met de D66-top.

Nog even over korstmossen

Heel interessant vond ik het onderzoek naar korstmossen van Kok van Herk. Korstmossen zijn wellicht betrouwbaarder dan het MAN meetnetwerk. Over stikstofschaad aan de natuur zegt hij:

Nu is de ammoniakvervuiling rond de boerderijen verminderd. Ik zie het effect van allerlei ammoniakbeperkende maatregelen heel duidelijk, de winst is wel dertig procent. Maar die dringt in de meeste bossen en natuurgebieden niet door. De scherpe scheiding tussen schone en vervuilde gebieden is dus vervaagd, en de situatie in de natuurgebieden, die op zich nog veel beter is dan daarbuiten, gaat eerder achteruit dan vooruit. [...] De grote vraag is hoe het komt dat het niet helpt. Hoe kan de natuur nou niet profiteren van de verbeteringen in de veehouderij?¹⁹

¹⁵Zie <https://www.hetedelhert.nl/dossiers/37-oostvaardersplassen>

¹⁶Ambtenaren LNV wilden knallen met opkooprapport. **Klaas van der Horst**, 24 december 2021, in *BoerenBusiness*.

¹⁷Als het aan Berno Strootman ligt, gaan de boeren het landschap redden. **Onno Havermans**, 29 oktober 2020, in *Trouw*.

¹⁸*Plagues and Peoples*. **William H. McNeill**, 1976, Anchor Books.

¹⁹Onder de dikste ammoniakdeken op aarde. **Frank Mulder**, 6 juli 2022, in *De Groene Amsterdammer*.

Zelf geeft hij als antwoord dat de stikstofopbouw cumulatief is. Maar hoe kan het in de buurt van boerderijen dan wel zo sterk verbeterd zijn? Korstmossen zijn niet gevoelig voor NO_x, alleen voor NH₃, dus verklaringen als meer vliegverkeer vallen af. Veel boeren wijzen op het gebruik van *AdBlue* in katalysatoren; het gebruik daarvan is sterk toegenomen en dat geeft extra ammoniakuitstoot. Hoewel de rekenmodellen het effect van wegverkeer afkapt, is het goed denkbaar dat deze sterk toegenomen bron van ammoniakuitstoot ertoe doet. De hoeveelheid uitstoot werd eerst ook onderschat en blijkt hoger te zijn dan gedacht.²⁰

Opties voor actie:

- Meer onderzoek laten doen naar *AdBlue*.
- Korstmossen toevoegen aan het arsenaal van veldbiologische indicatoren om de natuurkwaliteit en cultuurlandschappelijke kwaliteit te bewaken.

Over het bouwen van woningen

De stikstofminister doet het allemaal voor de natuur, wat we ook voor onze kinderen achterlaten, als ik haar goed begrijp. Maar ze heeft het toch vooral over vergunningsruimte scheppen om woningen te bouwen.

Juist om die huizen te bouwen, moeten we deze aanpak doen. Anders kunnen we geen vergunningen voor woningbouw verlenen.²¹

Bij Stroe was een groot protest met tussen de 20.000 en 25.000 trekkers. Lang niet alle trekkers konden het terrein bereiken; de toegangswegen in de wijde omtrek zaten vast met landbouwmachines. Zelf kwam ik er nog wel langs omdat ik met de motor ging. Ik stond versteld dan de enorme opkomst. De boer die zijn terrein ter beschikking stelde kreeg eerder een aanbod van de Provincie om uitgekocht te worden. Maar ze hadden alleen interesse als hij ook zijn grond wilde verkopen.

Vlak na de protestdag kwam in het nieuws dat de Provincie een verkennend plan had opgesteld voor Stroe City. Op de locatie van de boer stonden ca. 25.000 woningen gepland; meer dan er momenteel staan in die hele gemeente. De gemeenteraad van Barneveld wist van niets. Gemeentes gaan over bestemmingsplannen. De boer zou een vergoeding krijgen voor de agrarische waarde van zijn grond; zonder het protest en zonder de berichtgeving had de Provincie de grond voor een laag tarief kunnen verkrijgen, met stikstof als stok, en dat financieel aantrekkelijk kunnen omtoveren tot bouwgrond. Het mooiste is nog wel dat die koeien van de boer een groot gevaar vormden voor de nabijgelegen heidevelden (Natura 2000), maar 25.000 woningen met 75.000 mensen zijn natuurlijk geen probleem. We doen het voor de natuur! Wie dat nog gelooft kan zichzelf net zo goed door de kop schieten; hersenschade is dan toch uitgesloten. Er waren meer casussen waarbij boeren plaats moesten maken voor woningen, asielzoekerscentra, of wat dan ook. Ongetwijfeld gaat het niet om *alle* grond, en speelt dit niet in *alle* gevallen mee. Een mug zal ook niet *al* het bloed wegzuigen. Een beetje is genoeg, en valt ook minder op.

De immigratiecijfers van de Kabinetten Rutte zijn indrukwekkend, en dat is helaas geen compliment. Onder zijn leiding is de noodzaak ontstaan om circa negen keer een stad als Leeuwarden te bouwen vanwege alle aanwas afkomstig van buiten de landsgrenzen. De bestaansreden van een staat vindt zijn oorsprong in de wens van een volk (natie) om het gezag (recht, geweldsmonopolie, bestuur) te centraliseren en de grenzen te controleren. Een natiestaat zonder effectieve grens houdt in de praktijk op een staat te zijn. De continuïteit en het bestuur, recht en geweldsmonopolie komen dan vanzelfsprekend onder druk te staan.

In die sfeer is het niet verbazingwekkend dat er met scherp geschoten wordt op een tiener. De politiechef waaronder dat gebeurde bagatelliseerde e.e.a. om “zijn” agent te beschermen, en onder zijn verantwoordelijkheid vond in 2020 al de schandalige razzia plaats bij Wijster.²² Gelukkig is dit niet de regel; over het algemeen is het gedrag van de politie professioneel en weten agenten de boeren goed te begeleiden en soms ook tot rust te manen.

²⁰ Emissiefactoren wegverkeer actualisatie 2019 (rapport). PBL, 30 september 2019, op hun [website](#).

²¹ Minister Christianne van der Wal over stikstofplannen. Mike Muller en Wouter de Winther, 10 juni 2022, op DVHN.

²² Zie op mijn weblog: 1. *Deze moeder met twee kinderen vluchtte het maisveld in bij Wijster* en 2. *De razzia bij Wijster: addendum*

Toch is er een agressieve sfeer vanuit overheidskringen. Dennis van der Voort, voorzitter van de Taskforce Huisvesting Arbeidsmigranten, ziet met “scherp schieten” wel zitten.²³ Hij zal waarschijnlijk niet de enige zijn.

Opties voor actie:

- Sluit onmiddellijk de grenzen voor immigratie en schakel over op een remigratiebeleid.
- Gebruik het gebied voor de Oostvaardersplassen voor de bouw van een grote Vaardersstad.
- Ontsla ambtenaren die geweld stimuleren of faciliteren, zoals de politiechef van Noord-Nederland en Dennis van der Voort.

Over Europa

Het Kabinet wijst naar Brussel als het zegt ook niets te kunnen veranderen aan de eisen van de Habitatrichtlijn die gesteld worden aan de in EU verband vastgelegde Natura 2000 gebieden. Wat is dat gemakkelijk! Verantwoordelijkheid afschuiven!

Feit is dat de meeste EU-lidstaten vol verwondering en niet zelden zonder spot kijken naar het Nederlandse beleid. Waar Nederland met extreem strikte, zelfs onhaalbare KDW's werkt en met modelberekeningen, daar werken de meeste andere EU-leden met veldobservaties. Het EMA heeft voor stikstof als indicator zelfs “discontinued” op zijn website staan.²⁴

De Nederlandse uitleg van de [Habitatrichtlijn](#) is toch al bijzonder. Stikstof en KDW's komen er niet in voor. Wel staat te lezen:

In de op grond van deze richtlijn genomen maatregelen wordt rekening gehouden met de vereisten op economisch, sociaal en cultureel gebied, en met de regionale en lokale bijzonderheden. (Art. 2:3.)

Maar aan *dat* artikel heeft de Nederlandse regering compleet schijt. Ik twijfelde even of ik dat woord moest gebruiken, maar waarom ook niet als Kabinetsleden zo solliciteren naar mest voor de eigen woningen. Het Kabinet treedt graag verstorend op tot achter de voordeur van burgers en boeren; 1675 kinderen zijn “kwijt” na de Toeslagenaffaire, en voor kinderen van boeren geldt dat diens toekomst ongewis is. De kleurplaat van de minister beloofde een economische en sociale ontwrichting in o.a. de Gelderse Vallei, de Veluwe en de Peel. Dat gaat evident in tegen artikel 2:3 van de Habitatrichtlijn. Regels zijn voor het gepeupel, niet voor het Kabinet – en dit lijkt een patroon te zijn.

We kunnen de EU dus niet de schuld geven. Dat zeg ik met enige spijt; persoonlijk heb ik zeer grote twijfels rondom de EU en de monetaire unie in het speciaal. Maar de ellende komt deze keer toch echt uit Den Haag, hoe graag de minister ook naar Brussel wil wijzen.

Opties voor actie:

- Maak het beheer van de Natura 2000 gebieden meer conform de praktijken van andere Europese landen.
- Respecteer de geest en ook letter van de hele Habitatrichtlijn, dus ook artikel 2:3.
- Stop met vingertje wijzen naar Brussel.

Over modellen

Tijdens en na mijn studie politicologie deed ik vakken bij geneeskunde en informatica in Leiden, en later ook *medical informatics* aan het AMC. Vooral bij informatica leer je werken met data(structuren) en algoritmes om met die data te werken. Een rekenmodel is, eenvoudig gezegd, een soort algoritme, waarbij aan de hand van functies en procedures een invoer omgezet wordt naar een uitvoer. Ook in de sociale wetenschappen worden modellen gebruikt. Heel aardig is *Model Thinking* van Scott E. Page op Coursera. Het spelen en experimenteren

---

²³ Voorzitter Taskforce Huisvesting Arbeidsmigranten fantaseert openlijk over met ‘scherp schieten’ op boeren. **Robin de Boer**, 28 juli 2022, op [NineForNews](#).

²⁴ <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/indicators/agriculture-nitrogen-balance-1/assessment>

met modellen kan veel inzicht verschaffen. Het kent ook grote beperkingen. Voor informatici is een model vaak meer een stuk speelgoed dan iets waarmee de werkelijkheid precies nagebootst wordt.

Politici en journalisten, doorgaans zonder bèta-achtergrond, nemen modellen en modeluitkomsten vaak aan als een soort verheven waarheid van “de wetenschap”. Daarmee krijgt “de wetenschap” dezelfde rol als vroeger de astrologie of de magie. Wetenschappelijke instituten nemen in de samenleving de rol over van de Kerk. Dat gaat soms zo ver, dat theoretische modeluitkomsten meer vertrouwd worden dan de eigen zintuigen en de eigen waarneming. Vanzelfsprekend is het aan de man brengen van beleid gemakkelijker als er een “neutraal, onafhankelijk, wetenschappelijk” instituut achter staat. We zagen al onfrisse beïnvloeding van het RIVM en het OMT en ook het stikstofbeleid blijkt daarvan niet verschoond. Nodig is een RIVM dat niet alleen op papier onafhankelijk is, maar ook kan rekenen op een onafhankelijke geldstroom. Over die noodzaak heb ik gepubliceerd op mijn weblog.²⁵

Al die modelletjes en pseudowetenschap die ondergeschikt gemaakt worden aan politieke belangen werken echt niet meer. Zeer aanbevelenswaardig en verplichte kost voor iedereen die zich bezig wil houden met het stikstof-dossier zijn de artikelen op het weblog van de chemicus Jaap Hanekamp: <https://jaaphanekamp.com/blog/>

Naar de brondata, naar het stikstof rekenmodel en ook naar de uitstoot van vliegtuigen heb ik uitvoerig gekeken en daarover heb ik op o.a. mijn weblog regelmatig geschreven. Hieronder een lijst. Wie dieper in de materie wil duiken, kan er zijn voordeel mee doen. Ik zal me in deze brief beperken tot de volgende constatering: **De huidige enkelvoudig modelmatige werkwijze met extreem lege KDW's op detailniveau kan geen stand houden.**

Algemene thema's

- Van heide en boeren naar stikstof en wensnatuur | 4 december 2019 | [linkje](#)
- Stikstofbeleid gaat op je longen zitten | 12 februari 2020 | [linkje](#)
- Modeldenken bij corona en stikstof leidt soms tot slecht beleid | 21 februari 2021 | [linkje](#)
- De stikstoforen valt omver | 7 juni 2022 | [linkje](#)
- Deze boerenopstand is voorspel | 29 juni 2022 | [linkje](#)

Specifiek over het rekenmodel en brondata

- **Rapport stikstofbeleid:** “Emissiedata noch juist, noch volledig, noch transparant” | 9 februari 2020 | [linkje](#)
- Rekenfout Mesdag, bug in OPS rekenprogramma van het RIVM, of gewoon een clusterfuck? | 6 maart 2020 | [linkje](#)
- Verspreiding van NH₃ versus NO_x & een wijdverspreide stikstofmaffia | 2 juli 2021 | [linkje](#)
- Eerste indruk validatiestudies OPS-model | 29 april 2022 | [linkje](#)
- Ontsluiering van stikstofuitstoot door de luchtvaart middels extrapolatie | 21 juni 2022 | [linkje](#)

En dan heb ik het nog niet eens gehad over de recent vrijgegeven notitie M10342 van het TNO.²⁶ Die bewaren we nog maar even voor de volgende ronde.

Opties voor actie:

- Stop met KDW's.
- Vervang het OPS (AERIUS) model door een ensemble van modellen.
- Maak de brondata elk jaar openbaar. Verstoppertje spelen is niet handig.
- Gebruik helemaal geen modellen voor zaken waar ze niet voor bedoeld zijn.

²⁵Meer RIVM, niet minder. Evert Mouw, 2020-01-10, op zijn [weblog](#).

²⁶De TNO notitie M10342 werd als scan vrijgegeven, waardoor niet alleen de opmaak van lage kwaliteit is, maar het document ook niet meer te doorzoeken is op trefwoorden. Ik heb lichte correcties uitgevoerd en weer tekst toegevoegd m.b.v. OCR; deze enigszins gerepareerde versie heb ik beschikbaar gesteld via https://www.logistrata.com/temp/TNO_M10342_stikstof_2022.pdf

Innovatie als wondermiddel

Wat zou kunnen werken is het geven van minder eiwitrijk veevoer, maar ook dan zit de grens bij de gezondheid en productiviteit van het vee. Er zijn diverse andere technologische oplossingsrichtingen. Waar de problemen eerst al het gevolg waren van modernisering, technologisering en vooruitgang, wordt de oplossing gezocht in meer daarvan.

The gods will depart one day, as mysteriously as they came, leaving behind the human-like shell which deceives the unbelieving, the poor in spirit, the timid souls who have turned the earth into a furnace and a factory. – Henry Miller in “The Colossus of Maroussi” (1941)

Toegegeven, dit soort overpeinzingen maken geen kans in een technisch-bestuurlijke context. Laten we naar de cijfers kijken! Technische innovatie krijgt geen kans als KDW's simpelweg onhaalbaar zijn.

Als alle koeien weg zijn uit Nederland, er geen auto meer op de weg rijdt, elke fabriek is gesloten en de laatste mens geëmigreed. Dan nog worden de stikstofnormen in talrijke natuurgebieden overschreden. Dat komt doordat de stikstofnormen in veel Natura 2000 gebieden zo streng zijn, dat de norm onmogelijk gehaald kan worden. [...] Waarom de normen niet haalbaar zijn? Uit bronnen die niet beïnvloedbaar zijn met NL-beleid (buitenland, zee, onverklaarbaar) wordt al meer stikstof aangevoerd, dan de kritische depositiewaarde van het N2000-gebied toelaat. – **Geesje Rotgers**, 27 januari 2020, op [Twitter](#)

Vanwege o.a. het willen “herstellen” van tegennatuurlijke wensnatuur moet de stikstof op zo'n laag niveau gebracht worden dat ook een technische innovatie die *alle* ammoniakuitstoot bij veebedrijven zou voorkomen niet kan leiden tot dit zogenaamde “natuurherstel”. Eén hondendrol per jaar op een hectare is al teveel.²⁷ Dat Natura 2000 idioot werd ingericht, was allang bekend. Ook u had dit in 2010 in uw ledenblad kunnen lezen.

Afbeelding 2: Jeanine Hennis-Plasschaert, EU-parlementariër voor de VVD, in het ledenblad (2010).

Bovenstaande foto geeft de beoordeling van een prominent VVD-er in 2010. Het is niet mijn indruk dat Cees Veerman ooit bedoeld heeft om te komen tot een stelsel met onhaalbare KDW's en dreigende onteigeningen. Onlangs heeft Veerman zich op de radio stevig uitgesproken tegen die aanpak. “Ik heb me wel eens afgevraagd de afgelopen weken: wat doet het CDA nog in dit kabinet?”²⁸

²⁷ Ja, één hondendrol per hectare per jaar overschrijdt inderdaad al de huidige stikstofnorm in Nederland. **Jord van Beek**, 14 maart 2022, op [Factcheckers van universiteit Leiden](#).

²⁸ *Kritiek van oud-landbouwminister Cees Veerman op CDA-fractie*. **Sven op 1**, 29 juli 2022, op WNL op Radio 1. Te beluisteren via de NPO.

Dit als achtergrond; dit is waarom innovatie nu als oplossing aangedragen wordt. Tegen de achtergrond van onmogelijke eisen zou innovatie misschien nog een wondermiddel blijken. Ik ben een vooruitgangsoptimist, maar vooruitgang moet op een stevige basis rusten, en moet geen vlucht naar voren worden. De kosten van innovatie zijn vaak hoog, terwijl niet altijd duidelijk is wat de opbrengst is.

Innovatie laat zich moeilijk afdwingen door ambtelijke organisaties met weinig technische expertise. De wensen betreffen doorgaans van die dingen waar je nooit tegen kunt zijn. Schoon water, prima. Rustig aan stikstofuitstoot afbouwen waar mogelijk, prima. Maar we rollen van crisis naar crisis met bijkomende propaganda, verborgen belangen, juridisering etc. Dat is misbruik maken van de publieke zaak. Het motto lijkt geworden: een dag zonder transitie is een dag niet geleefd. Overal moet het mes in, van het eigen lichaam tot aan de meest milieu-efficiënte en beste boerenstand die de wereld kent. De eigen tradities moeten stuk, de soevereiniteit opgegeven, alles voor een nieuwe gemaakte wereldorde en een nieuwe gemaakte mens en een nieuwe gemaakte natuur.

“Evert”, zult u zeggen, “je bent te negatief. Er zijn heus wel kansen!” Hierop wil ik u graag met de twee onderstaande tekstfragmenten confronteren:

De ECOFERM kringloopboerderij is in staat om interne kringlopen van nutriënten, ammoniak, methaan, CO₂, warmte en water geheel of gedeeltelijk te sluiten. Zo wordt de uitstoot van het broeikasgas methaan voor 80% gereduceerd. Ammoniakvorming wordt door aangepast mestmanagement met 50% verminderd, en de ammoniak wordt daarna nog voor 70% uit de lucht verwijderd, waarmee de totale reductie van de ammoniakuitstoot op 85% uitkomt.²⁹

Dat ziet er veelbelovend uit. Fantastisch! Puur technisch kan dit dus wel. Wie zit er achter deze ECOFERM kringloopboerderij? Zie hier:

Intussen komt Evert Kroes op ons toegelopen, stralend, met zijn vrouw. Een bijzondere dag, na jaren van voorbereiding, waarin het systeem geleidelijk werd ontwikkeld, de gemeenten en provincie werden gewonnen voor het plan, de vergunningen en financiering geregeld en tenslotte de bouw gerealiseerd. “Zonder de inzet van mijn zonen die in het bedrijf meewerken en de rest van de familie was dit niet gelukt” zegt hij. Zijn diepste motivatie om met dit concept aan de slag te gaan is zijn geloof. “We moeten goed omgaan met de schepping” aldus Kroes. En het is deze zorg voor zijn vak, zijn gezin en zijn omgeving die zo kenmerkend is voor deze ondernemer.³⁰

Deze man ken ik. Hij pacht van mij enkele bunders landbouwgrond. Hij leidde me rond door zijn bedrijf, trots. Maar de Provincie kwam langs, met een uitkoop aanbod. Want “stikstof”. Hij voelde zich onder druk gezet. Dan nu maar zwichten; dan zijn zonen maar niet in opvolging. ECOFERM bestaat niet meer. Ik sprak hem, zag zijn gezichtsuitdrukking. Soms zijn niet veel woorden nodig.

U begrijpt dat mijn geduld met mooie praatjes inmiddels ver onder het vriespunt zit. Zelfs al zou technische innovatie inderdaad het wondermiddel blijken; *dan nog* worden zulke wonderen genadeloos gesloopt door onze beschaafde bestuurders. De vraag is of het wel echt gaat om natuur, landschap of om stikstofuitstoot. Gaat het om de grond? Gaat het om scoren in de Kamer met symboolpolitiek? Merk op dat ik “beschaafde” niet tussen aanhalingstekens zette; ik meen mijn kwalificatie oprecht, maar dan wel in de betekenis zoals Tacitus die in de Agricola geeft. Als u dat opzoekt, zult u daar een klassiek Romeins inzicht aantreffen waarmee veel van onze malaise verklaard kan worden.

---

²⁹ De ECOFERM Kringloopboerderij in de praktijk. J. de Wilt et al. (Innovatie Agro & Natuur), maart 2016, via [Accres](#).

³⁰ *Circles of life in Uddel*. Auteur onbekend, via Innovatie Agro & Natuur, 2018. Verkregen via [E-depot 443301](#).

Opties voor actie:

- Zorg voor keiharde garanties, notarieel of anderszins vastgelegd, op het gebied van de langdurige financiële gezondheid voor boeren die investeringen willen doen die een afgeleide zijn van politieke wispelturigheid.
- Lullen over kringlooplandbouw terwijl je de mooiste kringloopbedrijven onderuit schoffelt vraagt niet enkel om een *mea culpa* maar ook om herstellende actie.
- Liefst doet het Kabinet aan *wu wei*. Het grootste talent van dit Kabinet zit in brokken maken en het op één na grootste talent is niets doen. Hou het dan maar op dat laatste.

Verdienmodel voor boeren

Zowel de transitie naar bio/kringlooplandbouw alsook technische innovatie alsook een vermindering van de hoeveelheid vee vragen investeringen. Dat zijn grote investeringen met een lange tijdshorizon. Op zijn minst zijn garanties nodig als de overheid graag iets wil. Ook zal het verdienmodel van de boer moeten verbeteren om zulke door de samenleving gewenste, of, beter gezegd, door bestuurlijke elites afgedwongen veranderingen te kunnen bekostigen.

Internationale handelsakkoorden zoals CETA helpen daarbij niet. Het stelt de Nederlandse boer voor onmogelijke concurrentie. Terwijl hier de eisen en dus kosten torenhoog zijn, importeren supermarkten veel goedkopere agrarische producten uit het buitenland. De consument kiest keer op keer voor de optie met de laagste prijs, ondanks alle modieuze praatjes over de vermeende behoefte aan “biologische” producten.

Nu de agrarische sector dankzij politiek-bestuurlijke wanorde geconfronteerd wordt met enorme onzekerheden worden lange-termijn investeringen nog minder aantrekkelijk.

Opties voor actie:

- Hou akkoorden zoals CETA buiten de deur.
- Leg normen op aan geïmporteerde agrarische producten die even hoog liggen als de normen die we voor onze eigen boeren hanteren.
- Leg een heffing op voedingsmiddelen waarmee goede, gezonde, in de omgeving geïntegreerde landbouw in Nederland gefinancierd kan worden.

Niet alleen boeren

U vroeg in uw uitnodigingsbrief “hoe het vertrouwen in de toekomst en in elkaar hersteld kan worden”. Mijn antwoord daarop is dat de vertrouwensbreuk veel dieper gaat dan het twistpunt over stikstof.

Een fietstocht langs enkele Veluwe dorpen bracht me behalve een prachtige beleving in onze natuur ook het beeld van talloze boerenzakdoeken, omgekeerde vlaggen en boerenvlaggen. Iedereen hier lijkt wel boer, ook de kantoorwerkers die zich persoonlijk aangevallen voelen door dit Kabinet. Hun wereld, hun leefomgeving, hun mensen, hun cultuur, hun alles wordt geschoffeerd. En niet voor het eerst! Al decennialang trekken de Randstelijke witte hoogopgeleiden (blanken wonen enkel nog op het platteland) alle voorzieningen, aandacht en agenda-setting naar zich toe, ten koste van de provincie. In 2019 schreef Rosanne Hertzberger daarover een prima column.³¹ Als de politiek toen beter geluisterd had, hadden de huidige protesten voorkomen kunnen worden.

Elke boer houdt al snel ca. tien andere arbeidsplaatsen in stand. Het belang van boeren voor lokale gemeenschappen is enorm. In een tijd van dalende voedselzekerheid en stijgende voedselprijzen is het begrijpelijk dat de Franse regering ervoor kiest om de agrarische productie zeker te stellen. De Nederlandse regering lijkt zich nog niet bewust van de nieuwe internationale realiteit en loopt met oogkleppen het moeras in.

---

³¹Ontzie de boer, hij is al te lang onze boksbal. **Rosanne Hertzberger**, 28 september 2019, in het NRC

Die oogkleppen dienen ook om niet te hoeven zien dat veel mensen met een boerenzakdoek geen boer zijn. Mijn vader had overigens altijd een boerenzakdoek als hoofddekseel, en als ik al die warmhartige mensen zie met die vrolijke rode boerenzakdoeken, mensen die oprecht geven om ons land, maakt dat ook mijn hart warm. Maar dat terzijde. Al die mensen maken zich zorgen, grote zorgen. Ze zien elitesturing in de politiek, het openbare bestuur en de media die steeds meer in zichzelf keert, steeds meer oogkleppen op heeft. De termen “extreemrechts” en “fascisme” en “terreurboeren” en ga zo maar door worden te pas en te onpas, maar vooral te onpas, losgelaten op voornamelijk mensen die hun geld niet rechtstreeks van de overheid krijgen. Daar zitten hippies bij, daar zitten keurige gereformeerden bij, daar zitten zelfstandige ondernemers bij, daar zitten nieuwe Nederlanders bij. U als liberaal zou zich dat moeten aantrekken. De regering zou zich dat moeten aantrekken.

Waar vaak beweerd wordt dat dit conflict om meer gaat dan om agrarisch beleid versus natuurbeleid, namelijk om de stad versus het platteland, wordt vergeten dat ook in veel steden de wijkbewoners zich steeds meer zorgen maken. Affaire na crisis na leugen na communicatietruc wordt gevolgd door framing en wegduiken. Het vertrouwen in media en instituties lijkt te dalen, ook in de steden. Freek van Beetz schrijft over de “politiek als speeltuin voor gelijkgestemde hoogopgeleiden”.³²

Mensen willen vrijheid. Mensen willen eerlijke bestuurders en transparante instituten. Mensen willen geen besluitvorming door supranationale organisaties die zich aan democratische processen onttrekken. Mensen willen ook niet dat “democratie” als term misbruikt wordt. Een demonstratie tegen ongekozen bestuurders is geen “aanval op de democratie”. Censuur is geen verdediging van onze democratische rechtsstaat. Enzovoorts. Al die “wappies”, “ongehoorden” en “extreemrechtsen” (waaronder *nota bene* ook allochtonen) willen hele simpele, normale dingen, in vrede en respect voor hun medemens. Het al zo lang schofferen van grote delen van onze samenleving geeft een extra dynamiek aan het boerenprotest.

Begrijpelijk dus dat clubs als “Convoy Nederland” en “Klokkenluiders voor vrijheid” ontstaan. Steeds meer burgers voeren, onder de boerenvlag, hun eigen protest. Deze escalatie is niet simpelweg te stoppen door nu het stikstofbeleid te repareren. Ook als de agrarische sector tevreden gesteld wordt blijft er een enorm krater gevuld met wantrouwen en onvrede bestaan; wellicht meer op het platteland dan in de stad, maar het vertrouwen ging weg te paard en we zien nog niet eens de wandelaar die het te voet terug komt brengen. GeenStijl bestond al een poosje, en nu schieten ook nieuwe media uit de grond zoals De Andere Krant, Gezond Verstand, blckbx.tv, OpinieZ, Saltmines, Veren of Lood, EORV, NineforNews, Ongehoord Nederland en De Blauwe Tijger.

Waar traditionele zingeving verloren gaat, wordt nieuwe zingeving gezocht, ook als het anonieme leven in de stad, los van de grond, ontworteld, los van Logos en los van Gaia, enkel nog ruimte biedt voor kunstmatige “luxury beliefs”³³ of voor “groene” idealen.

The new elite is cosmopolitan, globe-trotting, wary of long-term commitments and suspicious of localism and the nation-state. And it's filled with contempt for those beneath them. – Uit *On The Lasch*. **Jules Evans**, 9 oktober 2020, in een [bespreking](#) van *The Revolt of the Elites and the Betrayal of Democracy*, gepubliceerd in 1996 door de Amerikaanse historicus Christopher Lasch.

Nog verder verwijderd van de Haagse elites, en nog slechter behandeld, zijn de Nederlandse vissers. Hoe onze vissersvloot bestuurlijk mishandeld is verdient een afzonderlijke brief, of beter nog een speciale minister.

Een integrale en integratieve aanpak zal nodig zijn; een geweldige opgave die meer hoort bij de start van een ploeg met een frisse visie en een frisse leider dan bij een coalitie, een ploeg en een premier die al over datum zijn. Het beste en meest eervolle wat dit Kabinet kan doen is het stokje zo netjes mogelijk overdragen.

Opties voor actie:

- Selecteer nieuwe Kabinetsleden zodanig dat ze een betere afspiegeling van de samenleving vormen.
- Laat een extern onderzoek verrichten naar de baantjescarousel.

³²En de baantjescarousel draait gewoon door. **Freek van Beetz**, 22 juli 2022, op [OpinieZ](#).

³³“Luxury beliefs” are the latest status symbol for rich Americans. **Rob Henderson**, 17 augustus 2019, in de [New York Post](#).

- Verplaats LNV naar een landelijk gebied, bijvoorbeeld naar de Achterhoek of de Veluwe.
- Benoem een minister voor visserij die zich voltijds gaat bezighouden met de juridische, bestuurlijke en Europese misstanden die onze vissersvloot overrompeld hebben.
- Zorg dat het overstappen van ambtelijke functies naar uitvoerende (Kabinets)functies moeilijk wordt. Ook het parlement is steeds meer een afspiegeling geworden van de ambtenarij in plaats van de samenleving.
- Maak de eigen *luxury beliefs* expliciet en contrasteer ze met de reële behoeften van grote delen van de samenleving; dit is ook een Grondwettelijke vereiste.

Terug naar de boeren

Ondanks dat een brede visie en aanpak noodzakelijk is, zullen we toch eerst vat moeten krijgen op de meest urgente problemen. De voedselproductie moet immers niet in gevaar komen. Wat hebben boeren nu direct en concreet nodig? Ik vroeg het Jan Cees Vogelaar en kreeg een aardig lijstje. Ik zal die lijst niet integraal overnemen omdat in deze brief al veel daarvan aan bod komt. Hier echter een verkorte versie:

- Geen beroepsverbod na onteigening.
- Rekenmodellen moeten met daadwerkelijke depositiemetingen gevalideerd worden.
- Er zijn veel twijfels over droge depositie.
- Piekbelasters bestaan niet, d.w.z. 85% verdwijnt in de hogere luchtlagen en zal daar deels ontleden. Piekbelasters uitkopen zal dus ook niet veel helpen.
- Haal KDW's en AERIUS uit de wet en vervang ze door het Lotos rekenmodel van TNO.
- Technische emissiereducties versneld ondersteunen, zoals water bij mest.
- Bodemanalyses zijn de afgelopen dertig jaar niet gedaan, dus stop met praten over een noodzaak tot depositiereductie.
- Vertrouw niet op Habitatkaarten die veelal een wensdroom van ecologen beschrijven. Een voorbeeld is Liefdingbroek Groningen (zie onderzoek Staf).
- Verplicht terreinbeherende organisaties tot goed beheer middels de inzet van voldoende schapen.
- Kijk of via vrijwillige opkoop ook latente ruimte benut kan worden om PAS-melders te legaliseren.
- Behoud de derogatie.

De derogatie valt weliswaar buiten het thema stikstof, maar zet wel weer extra druk op de ketel voor veel boerenbedrijven. Dat kan er nu niet bij.

Over biologische opties en kringlooplandbouw

Onder de koeien door, en soms op de rug van een koe. Of in de ruif met een lammetje. Zo waren de jaren die ik me niet herinneren kan omdat ik nog te jong was. Mijn vader nam me een keer mee naar een oude boer die samen met zijn twee koeien leefde in een oude boerderij. Zo samen met je dieren leven, dat mag tegenwoordig niet meer, ook om zinnige redenen. Afijn, die oude boer wilde geen geld van de overheid, wilde ook niet betalen aan de overheid, wilde vooral zijn eigen leven in vrijheid en onafhankelijkheid. Hij had een eigen stukje land, eigen dieren, eigen gewoonten, een eigen waterput, en geen televisie.

Eeuwenlang hadden mijn voorvaderen goede boerderijen en landerijen. Zo heel af en toe kwam iemand langs voor de belasting. Even de beesten tellen, daarna een borrel. Regels waren er eigenlijk niet, een administratie werd nauwelijks gevoerd. De term "kringlooplandbouw" bestond nog niet; de kringloop was vanzelfsprekend.

Het klinkt allemaal goed en romantisch, maar het was een keihard bestaan. De technologische, medische en wetenschappelijke vooruitgang maakte het mogelijk dat er een forse bevolkingsgroei zou komen. Ook de landbouw werd gemechaniseerd. Toch kon die mechanisatie de bevolkingsgroei niet bijbenen. Waar we vroeger volledig zelfvoorzienend waren, is er nu te weinig landbouwareaal om de eigen bevolking te voeden.³⁴

³⁴Nederland heeft te weinig landbouwgrond om eigen bevolking te voeden. **Reinout Burgers**, 4 augustus 2020, in [Vork](#).

Onze agrarische productie is wel efficiënt, met per eenheid product een minimale milieu- en klimaatbelasting. We zijn daarin zelfs de beste ter wereld.³⁵ Overgaan op biologische en/of kringlooplandbouw zal waarschijnlijk leiden tot meer milieubelasting per eenheid product, en ook tot lagere productie. Is dat handig in een tijd van klimaatdoelstellingen en afnemende voedselzekerheid? Volgens velen is dat inderdaad handig. Daarbij worden romantische beelden uit het verleden gebruikt, beelden die ik zonet ook beschreven heb. Veel boeren zouden ook wel terug willen, ware het niet dat ze dan helemaal afhankelijk zouden worden van subsidies en dus van een onbetrouwbare overheid. Terug in de tijd gaan is geen realistische optie. Bij een intensieve menshouderij is ook een intensieve agrarische sector nodig. We kunnen niet meer terug, omdat we met heel veel meer mensen zijn. Bovendien lijkt het Kabinetsbeleid gericht op het snel verder laten groeien van de bevolking via immigratie.

Voor de samenleving is een terugkeer naar kleinschalige, extensieve kringlooplandbouw weinig realistisch. Dat er toch zoveel mee geschermd wordt in kringen rondom bestuurlijke elites heeft m.i. veel te maken met de eerder genoemde *luxury beliefs*. Dezelfde groep toont ook NIMBY-gedrag; windmolens zijn geweldig, als ze maar op de stoep van de boeren geplaatst worden.³⁶

Opties voor actie:

- Stop met de naïeve beleidswens om in Nederland over te schakelen naar kleinschalige bio/kringlooplandbouw waarbij de voedselafhankelijkheid van het buitenland vergroot wordt.
- Geef belastingvoordeel op scharrelvlees.
- Bestudeer de vorming van bufferzones en houtwallen die ruimte kunnen geven aan vogels en insecten, en daarnaast een landschappelijke waarde hebben.
- Betrek boeren en aanverwante bedrijven meer bij het natuurbeheer, waarbij ze ook (betaald) een deel van dat beheer over kunnen nemen. Dit is echter wel een bijverdienste die kan afleiden van de primaire taak.
- Bewaak continu het effect van mondiale schommelingen op de nationale voedselzekerheid (beschikbaarheid van olie, invoer van agrarische producten, prijs van kunstmest).

Een Landschapsautoriteit

Hoorde ik dat goed? Werd werkelijk een Ecologische Autoriteit geopperd? Het kan toch niet waar zijn dat we nog verder het pad van de linkse ecooogjes opgejaagd worden, nog meer eeuwig “natuurherstel” krijgen met onmogelijke schrale wensnatuur, nog meer problemen krijgen met de ruimtelijke ordening? Deze route bracht ons al de onmogelijke instandhoudingsdoelstellingen van gemaakte Natura 2000 gebieden.

Toch begrijp ik het idee wel. Overzicht ontbreekt. Belangen worden niet goed afgewogen. In een opiniestuk bracht Wouter de Heij naar voren dat dit wezenlijk een probleem van ruimtelijke ordening is; dat we de expertise op dit gebied veronachtzaamd hebben.³⁷

De eenzijdige nadruk op stikstof gaat ten koste van een goede kwaliteitsbewaking van zowel natuur als van het landschap en de leefomgeving in het algemeen. Het PBL heeft daarover al in een vroeg stadium zinnige dingen weten te zeggen.

Mogelijk kan vanuit het PBL verder gedacht worden over, indien wenselijk, een Landschapsautoriteit waarin planologische vraagstukken en expertise over ruimtelijke ordening (RO) een plaats krijgen. Boeren, biologen, maar ook planologen en economen kunnen samen een maatschappijbrede overzichtsvisie ontwikkelen.

---

³⁵ Nederlandse boeren hebben laagste milieu-impact ter wereld. 1 augustus 2017, via de NOS.

³⁶ GroenLinks Amsterdam gezicht voor hardste schreeuwers (namelijk GroenLinkers). Mosterd, 11 maart 2021, op GeenStijl.

³⁷ Geachte Minister Christianne van der Wal, u heeft vooral heeft een Ruimtelijk Ordening (RO) vraagstuk op uw bord, dus niet een stikstofvraagstuk! Wouter de Heij, 30 juni 2022, op zijn weblog.

Opties voor actie:

- Stel een Landschapsautoriteit in met een brede vertegenwoordiging, niet enkel een eco-linkse, waarbij veel expertise is op het gebied van RO.
- Maak onderscheid tussen wilde natuur, cultuurlandschap (bv. heide), recreatiebos en productiebos.
- Betrek ook de visserij en het beheer van watergebieden bij zo'n autoriteit.

Over het verdere overleg

U schreef in uw uitnodiging: “De dynamiek rond de voorgenomen stikstofmaatregelen is de afgelopen periode geëscaleerd.” Dat klopt. Het Kamerlid Caroline van der Plas (BBB) kan niet eens meer haar werk doen vanwege bedreigingen.³⁸ Eerder hanteerde Jesse Klaver (GL) termen als “hondenfluitjes” en “vergif” en associeerde daarmee Van der Plas met rechts-extremisme. Zulke oproepen uit extreemlinkse hoek hebben al eerder tot politiek geweld geleid. Wybren van Haga maakte daar een terecht punt van orde over in de Kamer, waar de Kamervoorzitter echter niet veel mee deed.³⁹

Eerder schreef ik op mijn weblog:⁴⁰ *Boerenorganisaties proberen al drie jaar het gesprek aan te gaan. Voormalig bestuursvoorzitter van Landbouwniversiteit Wageningen, Aalt Dijkhuizen, werd door Rutte er fijntjes op gewezen dat zijn inzet negatief af zou stralen op zijn carrière als hij namens het Landbouwcollectief het overleg zou blijven voeren.*

Door glashard en slecht beleid werden boeren gedwongen tot steeds extremere acties. En dan eindelijk wil dit Kabinet praten, maar de vraag is hoe oprecht dat is. De LTO wilde als eerste in gesprek gaan; ze huizen vlak bij het ministerie. Ze zitten dus dicht bij de ambtenaar dan bij de boer, niet alleen fysiek maar ook figuurlijk. Het wekt geen verbazing dat juist deze partij een belletje kreeg van de premier die beloofde dat van taboes geen sprake zou zijn.

Het zal verleidelijk zijn voor het Kabinet om via een verdeel en heers tactiek tot optimaal resultaat te komen, waarbij slechts een technisch-juridische korte-termijn oplossing wordt gevonden voor het huidige stikstofprobleem. Het gaat echter niet meer alleen om stikstof of alleen om boeren. Na alle afgelopen jaren, na het politieke navelstaren, na het recente aansteken van een maatschappelijke bosbrand is duidelijk dat grote en gevarieerde delen van de samenleving er “klaar” mee zijn. Alle context, alle omringende maatschappelijke en bestuurlijke problemen en het vraagstuk van ruimtelijke ordening blijven straks waarschijnlijk als een mijnenveld liggen, klaar om toekomstige Kabinetten of misschien nog wel het huidige Kabinet te beperken in hun bewegingsruimte. De samenleving verdient beter, en daarom is het wenselijk dat ook beter en breder naar fundamentele oplossingen zal worden gezocht.

Opties voor actie:

- Spreek niet met een enkele partij afzonderlijk, maar met alle partijen samen.
- Vraag Aalt Dijkhuizen om het Landbouwcollectief weer vorm te geven.
- Maak beleid voor “de provincie” in het algemeen om zowel qua voorzieningen als qua vertrouwen te herwinnen wat de afgelopen decennia verloren is gegaan.

De waarschijnlijke uitkomst

Er zijn twee manieren waarop de elitaire minderheidsbubbel verzoend kan worden met de realiteit van de meerderheid in Nederland. Ik noem daarbij niet de normale democratische electorale weg; elke partij lijkt inmiddels aan de top beheerst te worden door leden van de Randstedelijke, linkse, groenwitte bubbel, ook VVD en CDA; en anders volgt wel een informeel *cordon sanitaire*. Ik doel op een mogelijke zelfinkeer van de “hoogopgeleide”

³⁸ BBB-leider Caroline van der Plas voorlopig niet in de media wegens bedreigingen. Parlementaire redactie, 28 juli 2022, van De Telegraaf.

³⁹ Klaver maakt bewust levensgevaarlijke opmerkingen. Wybren van Haga (BVNL), 23 juni 2022, op YouTube: https://www.youtube.com/watch?v=fWC_zmSyTjY

⁴⁰ Deze boerenopstand is voorspel. Evert Mouw, 29 juni 2022, op zijn weblog.

bubbel. Dat lijkt me ook al niet zo waarschijnlijk. Ten eerste zijn ze zich nauwelijks bewust van de rest van de samenleving, ten tweede kunnen die “hoogopgeleiden” nauwelijks tellen, laat staan rekenmodellen doorgronden, en ten derde komt hun salaris toch wel binnen. Hun baantraject is al net zo gesloten als hun blikveld.

De meer waarschijnlijke, tweede optie is dat Nederland steeds meer vervalt in chaos en bestuurlijke problemen, met voor een groeiend deel van de bevolking voelbare prijsstijgingen en huisvestingsproblemen. Het stikstofprobleem wordt tijdelijk en half opgelost, maar komt in de toekomst opnieuw op de agenda. Schoksgewijs, en met veel schade, kunnen de vele en toenemende hoofdpijndossiers leiden tot bestuurlijke vernieuwing. Het lijkt me geen aantrekkelijk scenario, maar dankzij het huidige Kabinetsgedrag gaat het wel die kant op.

Opties voor actie:

- Vervang communicatiemedewerkers door inhoudelijk deskundige medewerkers.

Kerntaken, grondrechten en legaliteit

Van Arnon Grunberg ben ik eigenlijk niet eens fan – ik vermoed dat ik daarmee in mijn kringen geen uitzondering ben – maar gezegd moet worden dat hij scherp de kerntaken van een staat weet te verwoorden:

Wanneer wordt het staatsmonopolie op geweld wezenlijk in gevaar gebracht? In een open, liberale samenleving is enige anarchie onvermijdelijk omdat de staat uiterst terughoudend zou moeten omgaan met dat staatsmonopolie. [...] Waar geweld een middel is dienen de geweldsmogelijkheden van de tegenstander te worden meegewogen. Anders stelt de staat zich op als suicider. Daarnaast heeft de staat twee kerntaken: het voorkomen van burgeroorlog en het beschermen van het eigendomsrecht.⁴¹

De toenemende spanningen gecombineerd met de onteigeningsplannen (waarbij boeren niet volledig gecompenseerd worden; bedrijven en toekomst gaan gewoon stuk en lokale economische structuren gaan plat) verhouden zich niet goed met de kerntaken als Grunberg die noemt.

De Grondwet noemt bestaanszekerheid als taak van de overheid (art. 20:1). De motie van Omtzigt, waarin hij de regering vroeg om een langjarige strategie voor voedsel- en energiezekerheid, werd door de coalitiepartijen niet gesteund – alle andere partijen, van links tot rechts, steunden de motie wel. Je zou kunnen stellen dat de motie onzinnig is, immers e.e.a. is al Grondwettelijk vastgelegd. Maar! Het huidige Kabinetsbeleid verdraagt zich inderdaad niet met zulke bestaanszekerheden. Merk op dat de Grondwet de legitimatie vormt voor de organen van onze Staat, het Kabinet inclusief, en dat alle overheidsorganen moreel gehouden zijn aan de kaders die de Grondwet stelt, zelfs al is er geen rechterlijke toetsing op de Grondwet mogelijk. De Koning en ook de veiligheidsdiensten (Wiv) hebben hierin m.i. een bijzondere taak. Ik zal me onthouden van speculaties, maar wil het artikel van Paul Bovend'Eert waaraan ik eerder refereerde hierbij ook in herinnering brengen. Het Kabinet moet de eigen legitieme basis wel serieus nemen. Die is inmiddels niet meer geheel vanzelfsprekend.

Opties voor actie:

- Hou je gewoon aan de wet, zeker als Kabinet.

Tot slot

Het was een uitgebreid, al te gevarieerd verhaal. Ik heb het een persoonlijke noot gegeven waar relevant. Dit is een open brief, dus iedereen kan er kennis van nemen en eventueel de referenties volgen. In de digitale versie zijn de linkjes aanklikbaar. Beleidsmakers zullen er weinig mee doen, want ik haalde teveel aan, gaf misschien teveel context.

---

⁴¹ Arnon Grunberg, 28 juli 2022, op Twitter: [Tweet 1](#) & [Tweet 2](#)

Deze open brief staat ook ter beschikking van de diverse landbouworganisaties en belangenbehartigers, die via u het gesprek zullen voeren met het Kabinet. Die zullen vele vragen kunnen beantwoorden. Een heleboel onderzoekers, publicisten en actieve Twitteraars heb ik niet genoemd in deze brief, omdat het een te lange lijst zou worden.⁴² Echter al die kennis is aanwezig in de samenleving. De voetnoten en referenties in deze brief kunnen ook behulpzaam zijn. Zonodig sta ik ter beschikking voor een informeel gesprek. Omdat dit een open brief is, zal ik mijn contactgegevens separaat doen toekomen.

Wel ben ik het grootste deel van augustus op Terschelling. Wie weet spreek ik daar nog vissers – mensen die minstens even hard geraakt worden als boeren. Vissers, mensen voor wie ik veel respect heb. De visserij, innig verbonden met wat wij als land zijn, met onze historie en geografie. Ik heb zeer sterk de indruk dat onze vissers schandalig zijn behandeld.

Ik besef dat ik naast enkele concrete zaken ook een hoop context geboden heb waarvan de relevantie niet voor iedereen meteen duidelijk zal zijn. Diepgang is noodzakelijk; er zit nog teveel narigheid en onzekerheid in de definities, in de context, in de doelstellingen, en in de mondiale verschuivingen. Dat is een grote hap, zeker onder een premier die weinig opheeft met visie. Bedenk daarbij wel dat de huidige maatschappelijke chaos en het boerenprotest volledig te voorkomen geweest waren. Het ontbrak aan bekwaam bestuur.

Laat ik toch even concreet zijn. Schrap gedwongen onteigeningen en zorg dat boerenbedrijven niet vanwege bestuurlijk falen moeten verdwijnen. De mogelijke consequenties daarvan zijn bijna niet te overzien. Geef de kleurplaat terug aan de minister die ermee terug mag naar de kleuterschool. Dit geklieder kost teveel tijd en moeite en heeft inmiddels al tot meerdere doden geleid – helaas letterlijk. Zet een competent persoon op deze essentiële post. Neem desnoods zelf die taak over, ook u bent van VVD-huize. Kan de VVD nog wel competente ministers leveren? Met “competent” bedoel ik inhoudelijk competent, niet het doen van leuke “festivals” zoals ALV’s van de VVD tegenwoordig heten.

Om eerlijk te zijn geloof ik dat het zo’n ontegenwoordig puinhoop is dat dit niet meer met wat knippen, plakken en bijschaven op te lossen is. Het hele beleid moet integraal, inclusief ruimtelijke ordening, aandacht voor landelijke gebieden en Natura 2000, op de schop en helemaal opnieuw ontworpen worden. U zult ongetwijfeld een pragmatische route vinden zodat Nederland weer eventjes – heel eventjes – vooruit kan. U kunt zich ook richten op een hoger doel, iets wat niet de ambitie lijkt van dit Kabinet. Wat u ook doet; ik wens u veel wijsheid en energie toe.

Met vriendelijke groet,

Evert Mouw

---

⁴²Om er toch een paar te noemen, in alfabetische volgorde op voornaam: Aalt Dijkhuizen, Alma van Hees, Arnout Jaspers, Bart Jan Oplaat, Bart Nijman, Chris Zeevenhooven, Ebru Umar, GeenStijl bloggers, Geesje Rotgers, Hans Postma, Hermen Vreugdenhil, Ines van Bokhoven, Jan van de Beek, Jos Verstegen, Klaas Boltjes, Leon Adegeest, Leon de Winter, Louise Fresco, Maaïke van Charante, Marc van der Vegt, Marianne Zwagerman, Nicolaas Gerrits, Richard Zijlstra, Rients Hofstra, Rob de Wijk, Robert Bor, Robert Ellenkamp, Ronald Plasterk, Rudie Freriks, Rutger van den Noort, Simon Rozendaal, Teun Vaandering, Wierd Duk, William Briggs, Wouter J. Keller, en natuurlijk alle personen die ik eerder in deze brief al genoemd heb. Met oprechte excuses voor wie ik niet genoemd heb.